

Дорохіна Ю.А.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Гляшко А.О.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ ШАХРАЙСТВА ТА ШАХРАЙСТВА З ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ

У статті досліджено проблематику розмежування шахрайства із суміжними складами злочинів проти власності, зокрема шахрайством з фінансовими ресурсами як злочину у сфері господарської діяльності. Викладено думки щодо удосконалення кримінального законодавства.

Ключові слова: шахрайство, злочини проти власності, шахрайство з фінансовими ресурсами, розмежування складів злочину.

Постановка проблеми. Сьогодні багато проблем виникають у правоохоронній та судовій практиці під час правової оцінки шахрайства, розв'язання питань, пов'язаних із розмежуванням шахрайства від суміжних злочинів, зокрема від крадіжки, грабежу, шахрайства з фінансовими ресурсами та інших злочинів, предметом яких є переважно чуже майно. На сучасному етапі шахрайство має тенденцію до зростання. Незважаючи на значну кількість публікацій, у теорії кримінального права щодо злочину, передбаченого ст. 222 Кримінального кодексу України (далі – КК України), продовжує залишатися багато дискусійних питань під час кваліфікації злочинних діянь за цією статтею кримінального закону і розмежуванні від суміжних злочинів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню питань кримінально-правової характеристики шахрайства приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних учених: В.О. Глушков, В.Г. Гончаренко, О.О. Дудоров, В.П. Ємельянов, П.М. Коваленко, Л.М. Кривоченко, П.С. Матишевський, М.І. Мельник, В.Р. Мойсик, К.Л. Попов, В.І. Шакур, М.Д. Шаргородський, О.І. Перепелиця, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією зі складних проблем сучасного стану кримінально-караних діянь проти власності, яка потребує уваги з боку науки та законодавчого вирішення, є проблема незаконного заволодіння майном у результаті шахрайства з фінансовими

ресурсами. Зазначений вид злочинних діянь посягає на нормальне функціонування не тільки банківської системи в частині здійснення банками кредитних операцій, а також є серйозною загрозою страхового ринку тощо. Так само реалії сьогодення демонструють численні випадки, коли шляхом обману родичі або навіть сторонні люди отримують соціальні виплати померлого громадянина, оскільки відповідні державні органи не повідомлені про смерть одержувача соціальних виплат, тим самим наводячи збитки суб'єктам фінансових правовідносин.

До злочинів, що спрямовані на незаконне заволодіння майном у результаті шахрайства з фінансовими ресурсами, доречно віднести: шахрайство (ст. 190 КК України); заповдіання майнової шкоди шляхом обману або зловживання довірою (ст. 192 КК України); шахрайство з фінансовими ресурсами (ст. 222 КК України).

Характер дій у разі незаконного заволодіння майном у результаті шахрайства з фінансовими ресурсами свідчить про різноманітність форм злочинного посягання на чужу власність, що дозволяє відмежувати цей злочин як від інших злочинів проти власності, так і від злочинів у сфері здійснення господарської діяльності та суміжних із ними злочинів.

Тому постає необхідність дослідження: яким чином даний вид злочинних діянь проявляється в процесі посягання на кредитні, страхові та інші фінансові правовідносини, а також виокремлення

ряду особливостей прояву такого суспільно-небезпечного діяння, для того щоб зменшити ймовірність ототожнення з іншими складами злочинів.

Стаття 190 КК України визначає звичайне загальнокримінальне шахрайство. Кваліфікованими та особливо кваліфікованими видами злочину є шахрайство:

- 1) вчинене повторно, або
- 2) за попередньою змовою групою осіб (ч. 2 ст. 190), або
- 3) у великих розмірах, або
- 4) шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки (ч. 3 ст. 190), або
- 5) в особливо великих розмірах, або
- 6) організованою групою (ч. 4 ст. 190);
- 7) що заподіяло значної шкоди потерпілому (ч. 2 ст. 190).

Водночас ст. 222 КК України визначає спеціальне шахрайство, а саме шахрайство з фінансовими ресурсами, під яким закон розуміє надання завідомо неправдивої інформації органам державної влади, органам влади Автономної Республіки Крим чи органам місцевого самоврядування, банкам або іншим кредиторам з метою одержання субсидій, субвенцій, дотацій, кредитів чи пільг щодо податків у разі відсутності ознак злочину проти власності.

Відповідно до ст. 190 КК шахрайство визначається як заволодіння чужим майном або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою. У зв'язку з цим у п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. № 10 «Про судову практику у справах про злочини проти власності» вказується: «обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовується винною особою з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі їй майна або права на майно. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим майна чи права на майно».

Зміст поняття «шахрайство», який законодавець вклав у склад злочину «Шахрайство з фінансовими ресурсами», є значно вужчим, ніж зміст шахрайства як форми заволодіння чужим майном (ст. 190 КК України) [1]. Головними критеріями розмежування злочинів, передбачених ст. ст. 222 і 190 КК України, є спрямованість умислу та момент його виникнення. У разі шахрайства з фінансовими ресурсами умисел винного спрямований на

тимчасове отримання кредитних коштів з наступним, можливо, несвоєчасним їх поверненням. У разі шахрайства винна особа укладає кредитний договір лише для того, щоб приховати злочинний характер своїх дій, спрямованих на безоплатне заволодіння назавжди чужим майном. Крім того, шахрайство в контексті ст. 222 КК України є значно вужчим поняттям і за формою. Дана стаття передбачає відповідальність тільки за надання завідомо неправдивої інформації, що є фактично лише окремим різновидом обману.

На відміну від складу злочину, встановленого ст. 190 КК України, склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, є усіченим. Для закінченого складу злочину, передбаченого ст. 190 КК України, потрібне заволодіння майном, а закінченим склад злочину, передбачений ст. 222 КК України, буде в разі надання завідомо неправдивої інформації. На нашу думку, в плані вдосконалення кримінального закону не було б помилкою, коли момент закінчення злочину було перенесено і на момент фактичного одержання певних фінансових ресурсів.

Потрібно також зазначити, що до переліку визначених ст. 222 КК України фінансових установ не входять страхові компанії та інші організації – страховики. Крім того, наприклад, у випадку застосування положень про автоцивільну відповідальність страховики виступають не в ролі кредитора, а навпаки, в ролі дебітора, а це свідчить про неможливість застосування приписів ст. 222 КК України до випадків неправомірного отримання страхувальниками страхового відшкодування. Викладене призводить до необхідності захисту відносин власності у сфері страхування.

Кримінальним Кодексом України такі посягання не виділено в окрему групу, відсутній як термін «шахрайство у сфері страхування», так і норми, які ставили би цьому злочину жорсткі правові бар'єри. В юридичній літературі зазначене поняття розуміється неоднорідно [2, с. 61]. Окремі вчені відносять до шахрайства у сфері страхування всі види протиправних діянь у сфері страхування незалежно від їхніх суб'єктів, наявності складу злочину тощо [3, с. 6–7]. Такий підхід є недостатньо обґрунтованим у кримінально-правовому аспекті. Вбачається неможливим перерахувати в одному визначенні всі способи вчинення шахрайства у сфері страхування.

Деякі науковці під шахрайством у сфері страхування розуміють умисний злочин, спрямований на обман страхової компанії, що вчиняється страхувальником з метою незаконного збагачення за рахунок страховика шляхом перекручення інфор-

мації про об'єкт страхування, інсценування страхового випадку, штучного збільшення суми страхового відшкодування, а також вчинення інших протиправних дій [4, с. 4–5]. У спеціальній літературі можна знайти і третій підхід, за яким до шахрайства у сфері страхування належить будь-яке шахрайство, що стосується страхового бізнесу [5, с. 57–60]. На нашу думку, такий підхід є дещо некоректним, тому що може охоплювати не тільки страхові правовідносини.

Загалом, шахрайство у сфері страхування посягає на власність у соціальному, економічному та правовому аспектах. У зв'язку з цим об'єктом шахрайства у сфері страхування є суспільні відносини, які пов'язані з укладанням договору страхування та виконання страхових зобов'язань, зокрема виплатою страхового відшкодування. Предметом злочинного посягання є майно у вигляді грошових коштів або право на майно.

Шахрайство у сфері страхування має всі ознаки розкрадання майна страхової компанії або набуття права на це майно (оформлення документів для незаконного одержання страхової виплати) шляхом обману або зловживання довірою (навмисного повідомлення завідомо неправдивої інформації з метою одержання матеріальної або іншої особистої вигоди), що може виражатись як в активних діях (інсценування чи провокація страхового випадку), так і бездіяльності (приховування інформації, що має істотне значення для укладання договору) для отримання матеріальної вигоди (виключно з корисливим мотивом).

Вітчизняні економісти вказують, що сьогодні «шахрайство у сфері страхування» на страховому ринку відіграє суттєву роль, спричиняючи значні втрати як у конкретних страхувальників, так і в державі загалом. Виплати по випадках, які мають ознаки шахрайських, становлять до 10–15% загальних розмірів страхових відшкодувань [6].

Оскільки українське кримінальне законодавство не знає складу злочину «шахрайство у сфері страхування», обмани щодо наявності страхового випадку або розміру страхової суми, що призвели до протиправного заволодіння чужим майном, а також злочини псевдостраховиків кваліфікуються як звичайне шахрайство (ст. 190 КК України). Підставою викладеного є те, що ні вітчизняне законодавство, ні юридична практика так і не виробили єдиного підходу до визначення поняття і правового змісту такого суспільно небезпечного злочинного діяння, як шахрайство у сфері страхування.

На підставі досліджених джерел зарубіжних країн [7; 8; 9; 10], які вже накопичили значний досвід у визначенні правового змісту, кваліфікації і протидії правопорушенням у сфері страхування, вбачаємо за доцільне запропонувати визначити «шахрайство у сфері страхування» як протиправну поведінку суб'єктів договору страхування, спрямовану на отримання суб'єктом страхових правовідносин страхового відшкодування шляхом обману або зловживання довірою.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що окремі положення чинного кримінального закону сформульовані без урахування загальних принципів криміналізації діяння, які розроблені наукою кримінального права. Таке становище можна пояснити стрімким, а в окремих випадках і явно поспішним і недостатньо продуманим прийняттям окремих норм, що неминуче тягне за собою певну їх суперечливість системі чинного кримінального законодавства. Це у свою чергу призводить до зниження ефективності застосування закону, складнощів у правозастосовчій практиці.

Подолання негативних тенденцій як у кредитно-фінансовій системі держави, так і у сфері страхування можливо тільки за допомогою системи заходів, які мають охоплювати всі зазначені сторони суспільного життя. Правові гарантії захисту власності суб'єктів правовідносин, які склалися в цих сферах, економічні інтереси таких суб'єктів вимагають установаження обґрунтованих та адекватних заходів відповідальності за незаконне заволодіння майном у результаті шахрайських дій із фінансовими ресурсами. Вирішити окреслені проблем можливо, додавши до Розділу VI Кримінального кодексу України норму з таким змістом:

«Заволодіння майном у результаті шахрайства з фінансовими ресурсами

1. Заволодіння чужим майном, або придбання права на майно шляхом обману чи зловживання довірою в результаті одержання субсидії, субвенції, дотації, кредиту, соціальних виплат, що належали померлій особі за життя та не входять до складу спадщини, страхового відшкодування, що має бути виплачене на підставі закону, або договору страхувальнику, або іншій особі з метою повернення їх на свою користь чи на користь третіх осіб.

2. Ті самі дії вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб.

3. Ті самі дії вчинені у великих розмірах або шляхом зловживання особою службового становища.

4. Ті самі дії вчинені в особливо великих розмірах або організованою групою».

Список літератури:

1. Кримінальний кодекс України. Науково – практичний коментар : у 2-х томах / за заг. редакцією В.Я. Тація та інш. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. С. 215–216.
2. Іщук І.В. Проблеми визначення поняття «страхове шахрайство» у юридичній науці. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : тези доп. міжвід. наук-практ. конф., Київ, 7 листоп. 2008 р. Київ, 2008. С. 61–63.
3. Митрохин В.К. Внимание! Страхование мошенничество. Москва, 1995. 92 с.
4. Жилкина М.С. Страхование мошенничество: Правовая оценка, практика выявления и методы пресечения. Москва : Волтерс Клувер, 2005. 192 с.
5. Алгазин А.И., Галагуза Н.Ф., Ларичев В.Д. Страхование мошенничество и методы борьбы с ним : учеб.-практ. Пособие. Москва : Дело, 2003. 512 с.
6. Пластун В.Л. Проблеми страхового шахрайства та практика його уникнення. *Економіка: проблеми теорії та практики* : збірник наукових праць : в 6 т. Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. Випуск 254. Т. II. С. 477–488.
7. Уголовный кодекс Австрии ; пер. с нем. А.В. Серебрянниковой. Москва, 2001. 287 с.
8. Уголовный кодекс Голландии / под ред. Б.В. Волженкина ; пер. с англ. И.В. Мироновой. 2-е изд. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. 510 с.
9. Уголовный кодекс Польши / науч. ред. доц. А.И. Лукашов, проф. Н.Ф. Кузнецова ; вступ. статья доц. А.И. Лукашова, проф. Э.А. Саркисовой ; пер. с польского Д.А. Барилевич. Санкт-Петербург, 2001. 346 с.
10. Kelly E. Riddle «Insurance investigations from A to Z»: Thomas Investigative Publications, 2004. 120 p.

ОТДЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗГРАНИЧЕНИЯ МОШЕННИЧЕСТВА И МОШЕННИЧЕСТВА С ФИНАНСОВЫМИ РЕСУРСАМИ

В статъе исследована проблематика разграничения мошенничества со смежными составами преступлений против собственности, в частности мошенничеством с финансовыми ресурсами как преступления в сфере хозяйственной деятельности. Изложены мысли по совершенствованию уголовного законодательства.

Ключевые слова: *мошенничество, преступления против собственности, мошенничество с финансовыми ресурсами, разграничение составов преступления.*

SOME PROBLEMS OF DIFFERENTIATION OF FRAUD AND FRAUD WITH FINANCIAL RESOURCES

The article deals with the problem of the delimitation of fraud with adjacent syllables of property crimes, in particular fraud with financial resources as a crime in the sphere of economic activity. Thoughts on the improvement of criminal legislation are presented.

Key words: *fraud, property offenses, fraud with financial resources, delineation of crime syllables.*